

Timurlu Devleti'nde Ordu Pazarı

Ordu Bazaar in Timurid Empire

*Fatih BOSTANCI**

Öz

Bu çalışmada Timurlu Devleti'nde ordu pazarı hakkında bilgi verilecektir. Eski zamanlardan beri ordu iaşesinin önemli bir bölümünü teşkil eden ordu pazarı bir bakıma seyyar alışveriş merkezi mahiyetindedir. Çalışma bu minvalde ele alınacak olup başta bir lojistik destek olarak ordu pazarı hakkında bilgi verilecektir. Ardından Timurlular zamanında ordu pazarının inşası, nizamı ve esnafın hareket şemasına dair bilgiler sunulacaktır. Bu bilgiler sunulurken öncelikle ülkemizde yapılan çalışmalar irdelenmiştir. Ancak hem Timurlular özelinde hem de Orta Çağ Türk devletleri dikkate alındığında ordu pazarı hakkında sadece Erdoğan Merçil tarafından yapılan bir çalışma bulunmaktadır. Bu sebeple araştırma sahasının genişletilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bunun için öncelikle dönemin kaynakları ilk referansı oluşturmaktadır. Ardından araştırma eserlerin bu konuya dair doğrudan veya dolaylı anlatımlarına başvurulmuştur. Tüm bunlar dikkate alındığında Orta Çağ Türk tarihinin askerî lojistiğine önemli bir destek olan ordu pazarının literatürümüz açısından tam olarak ele alınmadığı kanaati uyanmaktadır. Burada Türk askerî tarihinin Timurlular devri incelenerek ordu pazarının mahiyeti, işleyişi ve hususiyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emir Timur, Lojistik, Ordu, Ordu Pazarı, Timurlu Devleti.

* Dr., E-posta: bostanci.fatih@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3432-0320.

Geliş Tarihi/Received: 13.09.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 11.11.2024

Abstract

This study provides information about the Ordu Bazaar in the Timurid State. The Ordu Bazaar, constituting an essential part of army sustenance since ancient times, is a mobile shopping center. In this context, the study first gives relevant information about the Ordu Bazaar and its characteristics as logistical support. Then, information on the construction of the Ordu Bazaar during the Timurid period, the order within it, and the movement scheme of the tradesmen will be presented. While presenting this information, the article examines the studies conducted in Türkiye as a starting point. However, considering both the Timurids and the medieval Turkish states, there is only one study by Erdoğan Merçil on the Ordu Bazaar. Therefore, it has become imperative to expand the field of research. The sources of the period constitute the first points of reference for this article. Then, the direct or indirect accounts in the relevant research works are consulted on this subject. When all these are considered, it is evident that the Ordu Bazaar, a significant for military logistics of medieval Turkish history, has not been fully addressed in Turkish literature. Therefore, this article presents information on the nature, functioning, and characteristics of the Ordu Bazaar by analyzing the accounts on Timurids in Turkish military history.

Keywords: Amir Timur, Army, Logistics, Ordu Bazaar, Timurid State.

Giriş

Cengiz Han'ın kurduğu devlet ölümüne kadar çok hızlı bir şekilde büyüdü ve bütün Asya'yı kapladı. Cengiz Han'ın ölümünden sonra bu geniş coğrafya üzerinde Kağanlık, Cuci, Çağatay ve İlhanlı ulusları oluştu. Söz konusu taksimatta Timurlu Devleti'nin egemen olduğu coğrafya üzerinde Çağatay Han'a verilen bölgenin sınırları doğuda Beşbalık bölgesini içine alacak şekilde başlayıp, batıda Ceyhun Irmağı'na kadar uzanıyordu. Cengiz Han'dan sonra Asya'yı idare altında toplamayı başaran ve han olma hakkının Cengiz Han nesline ait olması gerektiği düşüncesi çerçevesinde hanlık dışında ünvanlar kullanarak meşru hükümler kurmayı başaran Emir Timur, Barlas kabilesine mensup olarak devletini teşkil etti¹. Ancak bu dönemlerde

¹ Hayrunnisa Alan, "Timurlular", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, ed. Hayrunnisa Alan ve İlyas Kemalolu, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 180-192.

Maveraünnehir topraklarına kargaşa hâkimdi. Çağatay sülalesinden emirlerin her biri kendi başına hareket etmekteydi. Emir Timur 1360 yılında Doğu Türkistan'da hüküm süren Tuğluk Timur'a bağlılığını bildirdi. Bu tarihten itibaren gücüne güç kattı. Aynı zamanda ilk zamanlar ittifak halinde olduğu Emir Hüseyin ile sonlara doğru çatışmaya girdi ve ardından bu emiri öldürerek Maveraünnehir'in tek hâkimi oldu. Timur ardından Üç Yıllık Sefer (1386-1388) ile İran'ı, Beş Yıllık Sefer (1392-1397) ile Hindistan'ı, ardından yaptığı sefer ile Deşt-i Kıpçak bölgesini ve Yedi Yıllık Sefer (1399-1404) ile Hindistan'dan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyayı hâkimiyeti altına aldı². Daha sonra Çin Seferi'ne çıkarken 1405 yılında vefat etti. Emir Timur'dan sonra uzun bir süre tahta oturan oğlu Mirza Şahruh, başta hanedan üyelerine hâkimiyetini kabul ettirmek üzere harekete geçti. Ardından Kara-Koyunlu Devleti'ni Azerbaycan'dan çıkarmak üzere iki defa sefer yaptıysa da ciddi bir netice alamadı ve 1447 yılında vefat etti³. Şahruh'un ardından Timurlu emir-zâdeleri arasında meydana gelen iç çatışmaların ardından Ebu'l-Kasım Babür bir müddet hâkimiyeti sağlasa da ardından vefat etti. Bu tarihten sonra Timurlu tahtına Mirza Sultan Ebu Said geçti. O da başlarda Timurlu emir-zâdeleri ileri iç mücadelelere girerek hâkimiyeti sağlamlaştırmak için çabaladı. Daha sonra Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey ile Azerbaycan topraklarında yaptığı savaşı kaybederek, Emir-zâde Yedigâr Muhammed tarafından 1469 yılında öldürüldü. Mirza Ebu Said'in ardından Timurlu tahtına geçen Mirza Sultan Hüseyin Baykara, 1506 yılına kadar Horasan bölgesinde hâkimiyet sürdü. Onun vefatından sonra Timurlu devleti yıkılarak, Hindistan'da Babür Mirza'nın inkişaf ettiği devlet Timur'un soyunu devam ettirdi⁴.

Aşağıda askerî seferlerde bir lojistik desteği olarak kullanılan ordu pazarının mefhumuna dair bilgi verilecektir. Ardından Selçuklular, Gazneliler, İlhanlılar, Timurlular ve diğer Türk devletlerinde görülen ordu pazarı geleneğinin Timurlulardaki yansımalarına değinilecektir.

² Emir Timur'un faaliyetlerine dair tafsilatlı bilgi için bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara 2017, s. 3-43.

³ Şahruh Mirza hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Aka, *Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yayınları, Ankara 1994, s. 99-187.

⁴ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2015, s. 121-226.

1. Bir Lojistik Destek Olarak Ordu Pazarı

Türkçe bir kelime olan *ordu-pazar*, *ordubâzar*, *urdu bâzar* askerlerin seferde iken ihtiyaçlarını karşıladıkları orduya özel bir ticaret merkezi anlamındadır⁵. Eski zamanlardan beri, ordular sefere çıktıklarında askerlerin ihtiyacı olan erzak ve malzemeleri karşılamak üzere bir teşkilât ve pazar yeri kurulurdu. Ordu uzun bir sefere çıktığında yanına ihtiyaçlarına yetecek derecede azık ve levazımat alırdı. Fakat bir süre sonra bunlar yeterli olmadığından dolayı orduda görevlendirilenlerin yanı sıra bağımsız olarak askerlerin ihtiyaçlarını karşılayan tacirler yani *bazar-ı leşker*, *sûku'l-asker* veya *ordu-bâzar* adını alan bir alışveriş merkezi dâhil edilirdi⁶. Nitekim ordu sefer için harekete geçtiğinde özellikle davar, un ve yağ gibi temel yiyecek gıdalarını satan satıcılar orduları takip ederlerdi. Ordu bir yerde konakladığında ise pazar panayırılarını kurarak ticarete başlardı⁷.

Özellikle Orta Çağ Türk ve Moğol devletlerinde görülen ordu pazarı geleneğinin yalnızca sefer esnasında kurulmadığı bilinmektedir. Nitekim Türk devletleri, her ne kadar ihtişamlı saraylar inşa ederek büyük şehir merkezleri meydana getirirler de göçebe yaşam usulünden de vazgeçmiş değillerdi. Öyle ki yaylak ve kışlak hayatında hükümdar bir mevkiye hareket ettiğinde ordunun önemli bir kısmı da beraberinde giderdi. Böyle bir durumda ordu günlük ihtiyacını karşılamak için de ordu pazarı teşkil ederdi. Yaylak ve kışlak bölgelerinde ordu, cami, çarşı ve sokaklarıyla büyük bir şehir halini meydana getirmiş olurdu. Buradaki ordu pazarında satılan ürünlerin fiyatları sefer organizasyonuna nispetle nakil masraflarından dolayı yüksek olurdu. Ancak her türlü yiyeceğin bulunduğu bir alan halini de alırdı⁸.

⁵ Bu terminoloji hakkında tafsilatlı bilgi için ayrıca bkz. Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, c. 2, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden 1965, s. 32-39.

⁶ Erdoğan Merçil, “Selçuklular’da Ordu Pazarı”, *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu’na Armağan*, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 23.

⁷ A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s. 248.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 187.

2. Timurlularda Ordu Pazarı

Timurlular döneminde pazarlar merkezî pazar, perakende pazarı, semt pazarı, taşra pazarı, ziyaretgâh pazarı ve ordu pazarı gibi sınıflara ayrılırdı. Ordu pazarı özellikle askerî birliklerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla karargâhların yakınında düzenli şekilde veya sefer güzergâhları üzerinde geçici olarak kurulurdu⁹. Türk-Moğol hükümetleri arasında yaygın olan geleneklerden biri şehir dışında yollar boyunca ordu pazarının teşkil edilmesiydi. 15. yüzyılın ortalarında Kum şehrine giderken İran'ın çeşitli şehirlerini gezen Contarini, her türlü ürünün bulunabileceği bu pazarların varlığına dikkat çekmektedir. Contarini, ordu hareket ederken “*her çeşit yolculuk eşyası, hububat ve yükleri taşımakla görevli kişiler ordunun ardı sıra gelerek, konak yerlerinde pazarlar kuruyorlardı.*” diyerek bölgede ticaret maksatlı ordu pazarının kurulduğunu ifade etmektedir¹⁰. Ayrıca saray mensubu ve askerler, hükümdarın ordugâhıyla birlikte bir yerden başka bir yere hareket ettiklerinde, bu orduların ihtiyacını karşılamak için, gezici tacirlerden oluşan bir ordu da onları takip ederdi. Bazen bu seyyar pazarlardan yararlanmak için uzun mesafeler de kat ederlerdi. Bu tür pazarlar aynı zamanda devlet kurumu sayılırdı ve gelirleri oldukça yüksek miktarda olurdu. Bu yaygın gelenek Celayırlılar, Timurlular ve Türkmenler arasında yaygındı¹¹.

Timurlular zamanında ordu pazarının ne şekilde kurulduğu yahut burada bulunan emtianın neler olduğu hakkında kaynaklar sessiz kalmaktadırlar. Fakat Emir Timur'u elçilik göreviyle ziyaret eden Clavijo, her türlü yiyecek, meyve ve ekmeğin pişirildiği ve özel sokaklarda ihtiyaç duyulan her şeyin bulunduğu bir yol boyunca gözlemediği bu kamplardan birini müşahede etmişti. Diğer taraftan Clavijo burada iken: “*Bu satış çadırları çok güzeldi. Bizi, askerlerin ihtiyaç duyduğu çeşitli eşyaların satışa sunulduğu bir caddeye götürdüler.*”¹² ifadesiyle ordu pazarını dolaştığını zikretmekteydi.

⁹ Cengiz Kallek, “Pazar”, *TDVİA*, İstanbul 2007, c. 34, s. 206.

¹⁰ Ambrogio Contarini, *Doğu'da Venedik Elçileri*, çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s. 100.

¹¹ Bert Fagner, “Social and Internal Economic Affairs”, *The Cambridge History of Iran*, c. 6, ed. Peter Jackson, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s. 530.

¹² Ruy Gonzalez de Clavijo, *Embassy to Tamerlane 1403-1406*, çev. Guy Le Strange, George Routledge & Sons LTD., London 1928, s. 233.

Dolayısıyla Clavijo'nun verdiği bu bilgilerden hareketle ordu pazarının şehirlerde kurulan umuma açık pazar alanlarını aratmadığı muhtemeldir. Ordu pazarının denetim ve güvenliğinden sorumlu görevliler de vardı. Mesela, Timurlu döneminin müelliflerinden Hasan b. Şihâb-ı Yezdî, aynı zamanda Timurlu ordusunun Kirman bölgesinde ordu pazarı darugası idi¹³. Ordu pazarında darugaların yanında *âsesler* de önemli görevi teşkil ederlerdi. Bunlar ordu pazarında özellikle gece vakitleri bölgenin muhafazasını üstlenen bekçilerdi. Önemli bir görevi uhdelere alan *âsesler*, hükümdar tarafından çıkarılan fermanlarla göreve tayin edilirdi¹⁴. Aynı zamanda ordu pazarının esnaftan vergi toplayan memurları da vardı. Bu memurlar şehir içi ve uluslararası ticaret pazarlarında tacirlerden vergi toplayan *tamgacılar* idi. Mesela Emir Timur'un oğlu Miranşah'ın Tebriz'deki ordu pazarının tamgacısı Yahya Bûrslanî idi¹⁵.

Emir Timur zamanında ordu pazarının teşkil edildiğine dair kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Esasen var olan kaynaklar da ordu pazarındaki ticaret dışı durumlar hakkında bilgi vermektedirler. Örneğin Emir Timur, 804/1401 yılında Gürcistan seferine çıktığında Kumtepe denilen bir yerde konakladı. Daha sonra ibret-i âlem için ordu pazarında Hoca İsmail Havafî'yi idam etti¹⁶. Kaynakların verdiği bu bilgilerden ordu pazarının sadece ticaret maksatlı kullanılmadığı görülmektedir. Özellikle zaten devlet erkânının yoğunlukta olduğu böyle bir yerde hükümdar tarafından idarî ve askerî yargılamaların diğer zümre üzerinde ne kadar etkili olduğu görülmektedir. Bu durum elbette sadece idarî görevde bulunan memurlara özel değildi. Bazen ordu pazarının

¹³ Taceddin Hasan b. Şihâb-ı Yezdî, *Camîu't-Tevârih-i Hesenî Bahş-i Timuriyan pes ez Timur*, tash. Hüseyin Müderriş Tabatabaî-İrec Afşar, Müessesesi-i Tahkikat-ı Ülum-ı Asya-i Miyane û Garbi Danişgâh-ı Karaçî, Pakistan 1357, s. 11; Tâcu'd-dîn Hasan b. Şihâb-ı Yezdî, *Camîu't-Tevârih-i Hesenî Timur'dan Sonra Timurlular*, çev. ve not. Fatih Bostancı, Divan Kitap Yayınları, İstanbul 2023, s. 14-15.

¹⁴ Şems-i Münşî Muhammed b. Hindûşâh-ı Nahcevânî, *Düstûru'l Kâtib fî T'ayîni'l Merâtib*, c. 2, tashis Ali Ekber Ahmedî Dârânî, Mîrâs-ı Mektûb, Tahran 1395, s. 571-572.

¹⁵ İsmail Aka, *Şahrûh ve Zamanı*, s. 47.

¹⁶ Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 378; Kemaleddîn Âbulrezzak *Semerkandî, Matlau's-Sâdeyn ve Mecmâu'l-Bahreyn*, c. 1-2, tash. Abdülhüseyn Nevâî, neşr., Müessesesi-i Mütalaât ve Tahkikat-ı Ferhengî, Tahran 1372, s. 893-894.

satıcıları arasında da yüksek fiyatla mal satan kimseler olurdu. Mesela ordu pazarında fahiş fiyata et satan bir kasap Emir Timur emriyle öldürüldü. Daha sonra, ordu pazarının bazı ayakkabıcıları, çarıkçıları ve benzeri ticaret erbabına da ceza verdi. Bunlar da malları için aşırı ücret talep eden esnaf zümresiydi. Dolayısıyla yasadışı kazançlarından mahrum bırakılırlardı. Bu mahrumiyetin en büyüğü ölüm cezasıydı. Muhtemelen ölüm cezasına çarptırılmayan esnaflar ya para cezası alırlardı yahut ordu pazarından kovulurlardı¹⁷.

Yukarıda verilen örnekten başka Emir Timur zamanında ordu pazarında yapılan uygulamalardan biri de seyyar bir darphanenin kullanılmasıydı. Emir Timur gibi uzun yıllar seferde olan, askerî seferlerinin sonucunda devasa bir ganimet elde eden bir hükümdarın elbette nakit paraya da ihtiyacının olması muhtemeldir. Merkezden uzak bölgelerde para temininin hem tehlikeli hem de zaman kaybı yaşattığı düşünüldüğünde Emir Timur bu çözümü ordu pazarında seyyar bir darphane tesis etmekte buldu. Nitekim dönemin kaynaklarında verilen kayıtlara göre 803/1400 yılında Timurlular Dımaşk şehrini ele geçirmek üzere muhasaraya başladılar. Bu muhasaranın sonucunda Timurlu ordusu şehri ele geçirdi. Ardından şehirdeki seyyidler, kadılar, meşayih ve salih kişiler cümle kapısını açıp itaat kemerini bellerine bağlayarak peşkeşler sundular ve mal-ı âmân ödemeyi kabul ettiler. Timur, mal-ı âmânın toplanması için tahsildarlar görevlendirilmesini emretti. Böylece Şeyh Nureddin, Şah Melik, Allahdâd, kâtiplerden Hoca Mesud ve Celal el-İslam şehre gidiler ve fermana uygun olarak sekiz kapıyı balta ve kazmalarla yıktılar. Beyler ve kâtipler orada oturup malların kayda geçirilmesiyle meşgul oldular¹⁸. Daha sonra Dımaşk Kalesi'ni de ele geçirip burada da mal-ı âmân topladılar. Burada toplanan paralar *zahiri* adında gümüş paralardı. Paralar tam ayarda olduklarından ve yüksek gramajda basıldıklarından taşınması zordu. Bu sebeple Emir Timur bu paraların daha kolay şekilde taşınması için altın ve gümüş paraların eritilmesini istedi. Paralar toplandıktan sonra ordu pazarındaki darphaneye taşındı. Toplanan paralar 100, 50 ve 10 *miskal*¹⁹ ağırlığında

¹⁷ Ruy Gonzalez de Clavijo, *Embassy to Tamerlane*, s. 250-251.

¹⁸ Şerefüddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, s. 361.

¹⁹ Sözlükte “ağır olmak”, anlamındaki sikal kökünden türeyen miskal kelime “ağırlık” anlamına gelmektedir. Miskal, terim olarak altın, gümüş, ilaç ve baharat gibi şeylerin

Emir Timur'un adı ve lakabıyla *tenge*²⁰ şeklinde basıldı²¹. Dımaşk zahiri paralarının ordu pazarı darphanesinde eritilerek yeni meskûkâtın darp edilmesinden sonra kısa sürede askerlerin elinde 600 bin *dinar kepekî*²² para toplandı²³.

Öte yandan askerî seferlerin uzun sürmesinin ardından orduda meydana gelen kıtlıklar ordu pazarını da etkilerdi. Böyle bir durum Emir Timur'un Deşt-i Kıpçak seferlerinde gözlemlenmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi ordu sefere çıkarken temel ihtiyaç maddelerini beraberinde götürürdü. Söz gelimi 793/1391 yılında Deşt-i Kıpçak seferine çıkan Timurlu ordusu uzun süren seferin verdiği yorgunluktan ötürü Atakabriguy denilen mevkiye konakladılar²⁴. Ordunun psikolojik olarak moral ve motivasyonu, düşman saflarının henüz belirlenmemesinden ötürü düşmüştü. Üstelik böyle bir durumda kıtlık da meydana gelmişti. Öyle ki ordu pazarında satılan bir baş koyunun fiyatı 100 altın *kepekîye* ulaşmıştı²⁵. Hatta temel gıda maddesi olan unun bir *batmanı* 100 *kepekîye* çıkmasına rağmen bulunamıyordu. Böyle bir durumda askerin yanındaki azığının tükenmesi, ordu pazarında emtia stokunun bitmesi ve askerin alışveriş yapmaya elverişli olmayan bir

tartılmasında kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimini ifade etmektedir. Bkz. Walther Hinz, "İslâm'da Ölçü Sistemleri", çev. Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5 (1990), s. 1; Cengiz Kallek, "Miskal", *DİA*, c. 30, Ankara 2020, s. 182-183.

²⁰ Tenge Hindistan'da ilk olarak ağırlık birimi, ardından da sikke ıstılahı olarak kullanılmıştır. Sikke ıstılahı olarak Gaznelilerden itibaren Türk devletlerinde görülen bir para birimidir. Fakat Timurlular zamanında revaçta olduğu en önemli dönemdir. Stephen Album, *Checklist of Islamic Coins*, California 2011, s. 7.

²¹ Kemaleddîn Âbulrezzak *Semerkandî*, *Matlau's-Sadeyn ve'l-Mecmau'l-Bahreyn*, c. 1-2, s. 869.

²² Çağatay Hanlığı'nın hükümdarlarından Kepek Han tarafından tedavüle sürülen bir para birimidir. Timurlular döneminde bu para birimi standart ve ağırlık olarak en yüksek meblağı ifade ederdi. M. A. Seyfeddini, "Monetya Sistema v Azerbaydjane v XIV i Pervoy Palavine XV v.", *Numizmatika i Epigrafi*, XI, D. B. Şelov, Akademiya Nauk SSSR, İzdatelistva "Navka", Moskova 1974, s. 199.

²³ Hafız-ı Ebrû, *Zübde'ti't-Tevarih*, c. 2, tash. Seyyid Cevadî, İntişarat-ı Vezaret-i Ferheng ü Erşad-ı İslamî, Tahran 1380, s. 926; Kadı Ahmed b. Muhammed Gaffarî-i Kaşanî, *Târîh-i Niğârîstân*, tash. Aka Murtezî-Müderriş Gilanî, İntişarat-ı Kitabfroşî-i Hafız, Tahran 1404, s. 317.

²⁴ Şerefüddin Ali Yezdî, *Zafername*, s. 187.

²⁵ Gıyâsüddîn b. Hümâmiddîn Hüseyin-i Hvândmîr, *Târîh-i Habîbu's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, nşr. Celâleddin Humâyî, c. 3, İntişârât-ı Hayyam, Tahran 1333, s. 448.

mevkide olması²⁶ elbette ordunun motivasyonunu aşağıya çekecekti. Emir Timur böyle bir sorunun üstesinden ancak orduyu ava çıkarmakla gelmişti²⁷.

Ordu pazarının kurulduğu yerlerden biri de yaylak-kışlak²⁸ bölgeleridir. Ordu pazarının buralarda kuruluş sebebi hem hükümdarın yanında bulunan askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak hem de düğün, sünnet, toy gibi eğlence meclislerinin kurulduğu sırada ticareti sağlamaktı. Mesela çoğunlukla Timur'un hükümdarlığı döneminde, Timurlu emir-zâdelerinin düğün töreni veya kurultayların düzenlenmesi amacıyla ordu pazarı teşkil edilirdi. Zira bu tür törenler bozkır geleneğini sürdüren Türk-Moğol kavimlerinin âdetlerine göre şehir dışında ve açık bir ortamda yapılırdı. Bu bakımdan Timur; kumaşçılar, kuyumcular, çeşitli loncalar, kunduracılar, terziler, kasaplar vb. gibi şehrin tüm esnaf ve tüccarlarının ordu pazarında hazır olmalarını isterdi. Bu kişilerin sayısı çok fazlaydı ve her ticarete mevcut olup, her türlü malı satışı sunarlardı. Nitekim tüccar ve satıcıların yoğunluğu o kadar fazlaydı ki, her meslek ve zümre için özel bir cadde ayrılır, herkes burada masa kurup sanatını sergilerdi²⁹. Diğer taraftan Semerkand'da bir süre kalan İbn Arabşah, Timur'un Semerkand çevresindeki ovalarda yaptığı büyük kutlamalardan birini anlatarak, hükümdarın ordugâhının etrafındaki büyük pazarların varlığından söz etmiştir³⁰.

²⁶ Timurlu ordusu altı aylık bir zaman zarfında sürekli hareket halindeydi. Bu güzergâh üzerinde imaret ve ziraat uzaktı. Bu sebeple Timur'un ordusunda kıtlık meydana geldi. Nitekim bir koyunun fiyatı 100 dinara çıktı. 16 men şer'i'den ibaret olan büyük taş ağırlığında bir men tahılın değeri 120 dinar kepekiye bulunamıyordu. Askerlerin çoğu o sonsuz çölde yumurta, çeşitli hayvanlar ve yemeye layık olan otları yiyerek geçiyorlardı. Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhvând, *Tarih-i Ravzatu's-Safa fi Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, c. 5-6, nşr. Cemşid Kiyanfer, İntişârât-ı Esatir, Tahran 1385, s. 4756-4757.

²⁷ Kemaleddîn Âbulrezzak *Semerkandî*, *Matlau's-Sadeyn ve'l-Mecmau'l-Bahreyn*, c. 1-2, s. 634-635.

²⁸ Timurlularda Yaylak-Kışlak anlayışına dair tafsilatlı bilgi için bkz. Tuba Tombuloğlu, "Timurlu Devleti'nde Yaylak Kışlak Anlayışı", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2 (Aralık 2020), s. 459-468.

²⁹ Ruy Gonzalez de Clavijo, *Embassy to Tamerlane*, s. 234.

³⁰ İbni Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s. 351-352.

Ordu pazarının nasıl kurulduğu ile ilgili en detaylı bilgiler Clavijo'da görülmektedir. Emir Timur, Ankara Savaşı sonra Semerkand şehrinde konaklamaya karar verdiğinde hem kazandığı zaferin hem de torunlarının düğün ve sünnet merasimini gerçekleştirmek üzere bir toy yapılmasını kararlaştırdı. Bunun için şehrin bahçelik alanlarının ötesindeki otlaklarda büyük ordunun toplanmasını emretti. Ordu belirlenen yere konakladığında, her birlikte kendisine ayrılan yeri alırdı. Toy meclisinin düzenleneceği alan saray görevlileri, askerler ve hatta kadınların da katıldığı iş birliğiyle kurulmaya başlanırdı. Buradaki kampın ilk hazırlığı Emir Timur'un ordugâhının kurulmasıydı. Bu aşama tamamlandıktan sonra herkes nerede otağını kuracağını bilirdi. Hiyerarşik bir düzen içinde her kademedeki çadırlar, hükümdar otağına paralel bir şekilde kurulurdu. Hükümdar ve yakınlarının yerleri kurulduktan sonra en son aşama ordu pazarının bir sokak düzeninde kurulmasıydı. Burada da bir düzene göre yerleşimler yapılırdı. Mesela sokak intizamında kurulan ordu pazarında kasapların, aşçıların, sebze ve meyve satıcılarının bölgeleri bir bütünlük içinde kurulurdu. Ordu pazarında kasaplar etleri hazırlar, aşçılar etleri pişirir, sebze ve meyve satıcıları malzemeleri satışa hazırlar, fırıncılar ise fırınlarını yakarak hamur yoğurup ekmek yaparlardı. Ordu pazarında elbette hem askerlerin hem de bu toya katılan halkın ihtiyaçlarına hitap eden çeşitli işletmeler de vardı. Mesela bunlardan biri hamamlardı. Hamamcılar, ordu pazarında çadırlarını kurarlardı. Her biri demirden yapılmış, sıcak suyla beslenen, kazanlarda ısıtılan ve zanaatları için gerekli tüm eşyalarla birlikte orada bulunan ahşap kulübeler inşa ederlerdi. Böylece her şey usulüne uygun olarak düzenlenmişti ve herkes gideceği yeri önceden bilmekteydi³¹.

Emir Timur'un oğlu Şahruh'un, babası gibi uzun süren saltanatında pek çok müessesenin geliştirilip genişletildiği gibi ordu pazarının da bir revizyona uğradığı görülmektedir. Nitekim Mirhvând'a göre Şahruh, Rey vilayetinde kışlak yaptığı zaman ordu pazarında 12.000 dükkân sayılmıştı³². Fakat bu ordu pazarı Ebu'l-Kasım Babür ve Halil Sultan tarafından yağmalanmıştı³³. Burada bir pazarın özelliklerinden de

³¹ Ruy Gonzalez de Clavijo, *Embassy to Tamerlane*, s. 232-233.

³² Mirhvand, *Târih-i Ravzatu's-Safa*, 6/2, s. 5465; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, s. 288.

³³ Kemaleddîn Âbdulrezzak *Semerkandî*, *Matlau's-Sadeyn ve'l-Mecmau'l-Bahreyn*, c.

bahsetmek gerekmektedir. Bu bağlamda saltanat ikametgâhı genellikle bir yerden başka bir yere taşınırdı. Bu iş türlü sebeplere göre gerçekleşirdi. Bunlar savaş ile uygun yaylak ve kışlakların bulunması gibi sebeplerdi. Bu bölgelerde hâkimin himayesi altında saray teşkilatının tamamı, bir başka yere kadar başkentini terk ederdi. Aynı zamanda genellikle memleketin uzak nahiyelerinde otururlardı ve burada toy ile kutlamalarla uğraşırlardı³⁴. Daha sonra ordunun ihtiyaçlarını gidermek adına, bu bölgelerde ordu pazarı teşkil ederlerdi. Bu pazarlarda kazançlarını elde etmek için uzun mesafeler kat ederek seyyar tüccardan oluşan bir ordu çalışırdı. Ordunun toplanması zamanında, ordu pazar da toplanırdı³⁵.

Şahruh Bahadır vefat ettikten sonra Timurlu emir-zâdeleri arasında hâkimiyet mücadelesi başladı. Emir-zâdeler, hâkim oldukları bölgeleri güvenilir kimselere bırakarak başkent Herat'ı ele geçirmek ve hâkimiyetlerini tesis etmek üzere yola koyuldular. Böyle bir durumda Eberkûh bölgesi Ebu'l-Kasım Babür'ün hâkimiyetinden önce Derviş Tavacı ve Emir Tarhan'ın elinde idi. Kara-Koyunlu Pir Budak'tan önce ise Emir Memâş, Emir Seyyidî Ali ve sair emirler 10 ay süreyle Türkmen ordusunun muhasarası altındaydı. Sonunda Emir Can Derviş ile Tarhan zor durumda kaldılar. Eberkûh halkının çoğu kıtlık ve zorluktan öldüler. Bazıları etrafta avare gezip yurtsuz kaldılar. Emirler bu durumu Ebu'l-Kasım Babür'e arz edip yardım istediler. O, Emir Ahmed Pîrzâd'ı 100 süvariyle yardım için gönderdi. Eberkûh'a gelişinden birkaç gün sonra Can Derviş ile Ahmed Pîrzâd arasında içki meclisinde bir tartışma çıktı. Daha sonra tekrar barıştılar ve Ahmed Pîrzâd kendi otağına gitti. Can Derviş, onun ardından gidip birlikte eğlence ile meşgul oldular. Ahmed Pîrzâd onu o mecliste öldürdü ve Emir Tarhan'ı tutuklayıp Eberkûh'u ele geçirdi. Ancak Eberkûh'da Timurlu ve ulufe alanlar dışında halktan az sayıda kimse kalmıştı. Para vardı ancak yiyecek bulunmamaktaydı. Nitekim üzüm, dut ve benzeri ağaçların yaprağının bir *meni* altı dinar idi.

II-I, s. 599-600; Muineddin Muhammed Zemhi-i İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennat fî Evsaf-ı Medinetü'l-Herat*, c. 2, tash. Seyyid Muhammed Kazım İmam, İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran, 1338, s. 124; İsmail Aka, *Şahruh ve Zamanı*, s. 170.

³⁴ Michele Bernardini, "The Ceremonial Function of Markets in the Timurid City" *Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre*, c. 1-2, ed. Attilo Petruccioli, Dell'oca Editore, Roma 1991, s. 90.

³⁵ Bert Fragner, "Social and Economic Affairs", s. 530-531.

Hurma kemiği bulunsa bile bir *meni* 10-12 iki dinara satın alınır. Halk nerede eski kese, deri ve eski sofraya bulduysalar yerlerdi. Ahmed Pîrzâd barış sözünü ortaya atıp “*Eberkûh’u teslim ediyorum.*” dedi. Böylece ordu pazarının şehrin ortasında olması, kışla yapılması, şehir içindeki ve dışındaki halkın gönlünün rahatlaması ve birbirleriyle görüşmeleri için her gün birkaç defa birbirleriyle alışveriş yapmaları hususunda, bunlardan sonra Türkmen emirlerinin şehre girmesine karar verildi. Buna dayanarak birkaç gün ordu pazarı şehrin kapısında kurularak iki taraf gidip gelerek alışveriş yaptılar. Fakat bu sözleşme uzun sürmedi ve Ahmed Pîrzâd bir gece dışarı çıkıp gece baskını yaparak bütün ordu pazarı yağmalayıp birçok nimeti şehre getirdi³⁶.

Ordu pazarında bulunan yiyecek, içecek ve silah malzemeleri dışında halkın kullandığı çeşitli aletler, şehirlerde bulunan pazarları aratmayacak çeşitlilikte zengindi. Mesela bazen şehirlerin muhasarası esnasında kıtlıklar meydana geldiğinde belirli şartlar veya ihanet karşılığında şehre tahıl desteği sağlanırdı. Bu minvalde Hasan-ı Rumlu, Sultan Ebu Said’in Şahruiye Kalesi’ni kuşattığı hadiseye dair tafsilatlı bilgiler vermektedir. Sultan Ebu Said, Şahruiye Kalesi’ne yöneldi. Timurlu ordusu savaşa ve vuruşmaya başladı. Kalenin burcu düşünce askerler saldırdılar. Muhalifler yiğitçe çaba gösterip sultanın ordusunun kalenin içine girmesine izin vermediler. Derhal burcu yükselttiler. Fakat kuvvetin azlığından takatsiz kaldılar. Sultan Ebu Said ordugâhtan kaleye tahıl taşıdıklarını öğrendi. Ancak onun nasıl yapıldığını öğrenemedi. Emir Şücaeddin-i Mir Hacı, Mirza Muhammed-i Cuki’nin tanıdığı bir nökeri kaçırdı. O kişi, kaleye gidince emir-zâdeye geliş sebebini sordu. O kişi, Emir Şir Hacı’nın bana teslim ettiği az miktarda malın kalanını getirdim. Onun üzerine kaçıp sizin huzuruza geldim diye cevap verdi. Emir-zâde ona ilgi gösterdi. Birkaç gün sonra haberi bildirip sultanın huzuruna gelerek “*bir kişi ordu pazarından şehre tahıl taşıyor.*” diye arz etti. Sultanın buyruğu üzerine o kişiyi tutup astılar. Tahıl kıtlığı üzerine Mirza Muhammed-i Cuki, hisarı teslim edip sultanın huzuruna geldi³⁷.

Sultan Ebu Said zamanında batı topraklarında Ak-Koyunlular ile

³⁶ Şihâb-ı Yezdi, *Camîu’t-Tevârih-i Hesenî*, s. 147-148; çev. *Camîu’t-Tevârih-i Hesenî Timur’dan Sonra Timurlular*, s. 88-89.

³⁷ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü’t-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 411-412.

Kara-Koyunluların çekişmesi yeni bir hareketliliği de beraberinde getirmişti. Nitekim Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Kara-Koyunlu hükümdarı Cihanşah Mirza'yı ortadan kaldırarak Azerbaycan bölgesinin tek hâkimi olmuştu. Diğer taraftan bu haberler Timurlu Sultan Ebu Said'e ulaştığında, Azerbaycan'a sefer yapmaya karar vermişti. Ancak bu sefer sırasında Ebu Said'in ordusunda yiyecek bitmek üzereydi. Öyle ki arpa ve buğdaydan bir *men* yük 10 *dinar kepekîye* bulunamıyordu. Hayvanların çoğu sahra üzerinde yok oldular³⁸. Zenginler ve yoksullar denk duruma düştüler. Nitekim Horasan, Fars ve Irak tarafından hiç kimse Sultan Ebu Said'in ordusuna geçemiyordu³⁹. Bu esnada Ak-Koyunlu Uzun Hasan ordusuyla Tebriz'den harekete geçti. Karabağ yolunu kapattı. Uzun Hasan aynı zamanda Şirvanşahları da baskı altında tutarak Sultan Ebu Said'e gıda yardımı yapılmasının önüne geçti. Ayrıca Şirvanşahlara Kür ve Aras köprülerini yıkmalarını, Şirvan'dan kimsenin Sultan Ebu Said'in ordusuna tahıl götürmemelerini emretti. Diğer taraftan Sultan Ebu Said'in ordusuna yiyecek temini için ticaret yapmak isteyen ordu pazarı esnafına da ambargo koyarak Timurluların tarafına geçmelerini engelledi⁴⁰.

Tüm bunlardan başka Hindistan'da Timurlu Devleti'ni yeniden tesis etmeye çalışan Gazi Zahireddin Babür, 902/1497 yılına ait hatıratında ordu pazarında meydana gelen bir yağma hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir. Bu bilgiler arasında ehemmiyeti haiz olanı ise ordu pazarına tüccar zümresinin katılması idi. Bununla tüccar zümresinin sadece şehirlerde ticarî ilişkilere girmediği, hükümdarın ordugâhında bulunan ordu pazarında da alışveriş yapmak üzere geldikleri anlaşılmaktadır. Bu yağmada, şehirden birçok tüccar ve tüccar olmayanlar çıkıp ordu pazarında alışveriş yapıyorlardı. Bir gün ikinci namazı vaktinde umumî bir karışıklık çıktı ve bu Müslümanların hepsi yağmaya gittiler. Fakat askerde inzibat çok kuvvetli idi. Hemen ahalinin

³⁸ O esnada Timurlu ordusunda kıtlık meydana geldi. Bir men arpa, beş tengeye çıkmış olmasına rağmen yine de bulunamıyordu. O sırada Emir Hüseyin Hacı, bahadırlardan bir topluluk ile karavul olarak gidip Ebu Said'in adamlarından birkaç kişiyi öldürerek ordugâha döndü. Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 460-461.

³⁹ İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennat fî Evsaf-ı Medinetü'l-Herat*, c. 2, s. 286; Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's-Safa*, c. 6/2, s. 5630.

⁴⁰ Seyyid Zahireddin b. Seyyid Nasireddin Marâşî, *Tarih-i Gilân û Deylemistân*, tash. Manuçehr Sutudeh, İntişarat-ı Esatir, Tahran 1364, s. 335.

malını hiç kimsenin bir şeyi gizlemeden iade etmeleri emredildi. Ertesi sabah, ipucu ve iğne kırığına kadar, ufak bir parça bile askerde kalmadı ve hepsi sahiplerine geri verildi diyerek meydana gelen olayın ardından sükûnetin hemen sağlandığına işaret etmektedir⁴¹.

Sonuç

Bu çalışmada Orta Çağ askerî lojistiğine destek sunan ordu pazarının Timurlu Devleti'ndeki işleyişi incelenmiştir. Kaynaklardan elde edilen verilere göre Timurlularda ordu pazarının üç farklı alanda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi ve elzem olanı Timurlu ordusuna lojistik desteği sağlamalarıdır. Bu destekten maksat elbette karşılıksız bir durum değildir. Nitekim ordu herhangi bir yerde konakladığında, orduyu takip eden tacirler zümresi en uygun bir yerde çadırlarını kurarak askerlerin ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Fakat yine kaynaklardan tespit edilen verilere göre hükümdar vefat ettiğinde, ordu mağlup olduğunda ya da ani bir baskın halinde ilk zarar gören kısım ordu pazarı olmuştur. Çünkü böyle bir durumda düşman ordularının ilk yaptığı hamle ganimet elde etmek olduğundan, zengin ordu pazarı daima ilk hedef olmuştur.

Timurlu Devleti'nde ordu pazarının ikinci kullanım alanı yaylak ve kışlak bölgeleri olmuştur. Göçebe hayatın en yaygın alanlarından biri olan yaylak ve kışlak bölgelerinde elbette hükümdarların yanında orduları da bulunmuşlardır. Bu bakımdan askerlerin ihtiyaçlarını temin için buralarda da seyyar pazarlar inşa edilmiştir. Timurlu Devleti'nde ordu pazarının kullanıldığı üçüncü alan düğün, sünnet ve eğlence merasimlerinin düzenlendiği toy meclisleridir. Bu son bölge ordu pazarında bulunan tüccar ve esnafın da kendi maharetlerini ve mallarını gösterişe sundukları bir mekândır. Bu bakımdan ticaretin yanı sıra esnaf zümresinin kendisini ön plana çıkardığı en eğlenceli ve en uygun yerlerdir. Ordu pazarının her üç bölgede de en önemli sorunu emtia fiyatlarında bir istikrarın sağlanması olmuştur. Tacirler ve esnaf zümresi askerinin bu tür ürünlere daima ihtiyacı olduklarını bildiklerinden fiyatları fahiş derecede artırmaktan geri durmamışlardır. Elbette böyle durumlar tespit edildiğinde hükümdarlar yaptırım uygulamaktan geri

⁴¹ Gazi Zahirüddin Muhammed Babür, *Vekayi, Babür'ün Hâtıratı*, c. 1, çev. Reşit Rahmeti Arat, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 41.

durmamışlardır. Bu tarz suç işleyen zümreler ya öldürülmüşler yahut ordu pazarından kovulmuşlardır. Sonuç olarak ekonomik faaliyetlerin canlı bölgelerinden biri olan ordu pazarı Timurlu Devleti'nde adeta şehirlerde bulunan pazar mekânları çerçevesinde yer almış ve hem askerin ihtiyaçlarını temin etmiş hem de esnaf ve tacir sirkülasyonunun artmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Kaynak Eserler / Primary Sources

- Ambrogio Contarini, *Doğu'da Venedik Elçileri*, çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babür, *Vekayi, Babür'ün Hâtıratı*, c. 1-2, çev. Reşit Rahmeti Arat, TTK Yayınları, Ankara 1987
- Gıyâsüddîn b. Hümâmiddîn Hüseyin-i Hvândmîr, *Târîh-i Habîbu's-Siyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, nşr. Celâleddin Humâyî, c. 3, İntişârât-ı Hayyam, Tahran 1333
- Hafız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, c. 1-4, tash. Seyyid Cevadî, İntişarat-ı Vezaret-i Ferheng ü Erşad-ı İslamî, Tahran 1380
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2006
- İbni Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2012
- Kadı Ahmed b. Muhammed Gaffarî-i Kaşanî, *Târîh-i Nigâristân*, tash. Aka Murtezî-Müderriş Gilanî, İntişarat-ı Kitabfroşî-i Hafız, Tahran 1404
- Kemaleddîn Âbdulrezzak Semerkandî, *Matlau's-Sâdeyn ve Mecmâu'l-Bahreyn*, c. 1-2, tash. Abdulhüseyn Nevâî, neşr., Müessese-i Mütalaât ve Tahkikat-ı Ferhengî, Tahran 1372
- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhvând, *Tarih-i Ravzatu's-Safa fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, c. 5-6, nşr. Cemşid Kiyânfer, İntişârât-ı Esatir, Tahran 1385
- Muineddin Muhammed Zemçî-i İsfizarî, *Ravzatu'l-Cennat fi Evsaf-ı Medinetü'l-Herat*, c. 1-2, tash. Seyyid Muhammed Kazım İmam, İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran, Tahran 1338
- Ruy Gonzalez de Clavijo, *Embassy to Tamerlane 1403-1406*, çev. Guy Le Strange, George Routledge & Sons LTD., Londra 1928
- Seyyid Zahireddîn b. Seyyid Nasireddîn Marâşî, *Tarih-i Gilân ü Deylemistân*, tash. Manuçehr Sutudeh, İntişarat-ı Esatir, Tahran 1364
- Şems-i Münşî Muhammed b. Hindûşâh-ı Nahcevânî, *Düstûru'l Kâtib fi T'ayîni'l Merâtib*, c. 2, tash. Ali Ekber Ahmedî Dârânî, Mîrâs-ı Mektûb, Tahran 1395

Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2019

Taceddin Hasan b. Şihâb-ı Yezdî, *Camiu't-Tevârih-i Hesenî Bahş-i Timuriyan pes ez Timur*, tash. Hüseyin Müderris Tabatabaî-İrec Afşar, Müessese-i Tahkikat-ı Ūlum-ı Asya-i Miyane û Garbi Danişgâh-ı Karaçî, Pakistan 1357

Tâcu'd-dîn Hasan b. Şihâb-ı Yezdî, *Camiu't-Tevârih-i Hasenî Timur'dan Sonra Timurlular*, çev. ve not. Fatih Bostancı, Divan Kitap Yayınları, İstanbul 2023

Araştırma ve İnceleme Eserleri / Secondary Sources

AKA, İsmail, *Şahruh ve Zamani (1405-1447)*, TTK Yayınları, Ankara 1994

AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara 2017

ALAN, Hayrunnisa, "Timurlular", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, ed. Hayrunnisa Alan ve İlyas Kemalöglu, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 180-192

ALAN, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015

ALBUM, Stephen, *Checklist of Islamic Coins*, California 2011

BERNARDINI, Michele, "The Ceremonial Function of Markets in the Timurid City", *Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre*, 1-2, ed. Attilo Petruccioli, Dell'oca Editore, Roma 1991, ss. 90-97

DOERFER, Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, c. 2, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden 1965

FRAGNER, Bert, "Social and Internal Economic Affairs", *The Cambridge History of Iran*, c. 6, ed. Peter Jackson, Cambridge University Press, United Kingdom, Cambridge 1986

HINZ, Walther, "İslâm'da Ölçü Sistemleri", çev. Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5, İstanbul 1990, ss. 1-82

KALLEK, Cengiz, "Miskal", *DİA*, c. 30, Ankara 2020, s. 182-183

KALLEK, Cengiz, "Pazar", *TDVİA*, İstanbul 2007, c. 34

MERÇİL, Erdoğan, "Selçuklular'da Ordu Pazarı", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006

- SEYFEDDINI, M. A., “Monetya Sistema v Azerbaydjane v XIV i Pervoy Palavine XV v.”, *Numizmatika i Epigrafi*, c. 9 , D. B. Şelov, Akademiya Nauk SSSR, İzdatelistva “Navka”, Moskova 1974, s. 196-208
- TOMBULOĞLU, Tuba, “Timurlu Devleti’nde Yaylak Kışlak Anlayışı”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2 (Aralık 2020), s. 459-468
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988
- YAKUBOVSKİY, A. Yu., *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976

Extended Summary

The article provides information about the Ordu Bazaar in the Timurid State. The Ordu Bazaar, constituting an essential part of army sustenance since ancient times, is a mobile shopping center. In this context, the article first presents information about the Ordu Bazaar as logistical support. Then, it provides information on the construction of the Ordu Bazaar during the Timurid period, its order, and the movement scheme of the tradesmen. While presenting this information, the article examines the studies conducted in Türkiye as a starting point. Unfortunately, there is only one study by Erdoğan Merçil on Ordu Bazaar, considering both the Timurids and the medieval Turkish states. Thus, it became imperative to expand the research. For this article, the sources of the period constitute the first points of reference. Then, the direct or indirect accounts of the research works on this subject are examined. All things considered, it has become apparent that Ordu Bazaar, a valuable support to the military logistics of medieval Turkish history, has not been fully addressed in Turkish literature. Thus, this article examines the nature, functioning, and characteristics of the Ordu Bazaar by analyzing the accounts regarding the Timurids in Turkish military history.

Amir Timur was not only a soldier. He was also a ruler who skillfully applied the principles of state organization. He had always been on campaigns with his army for many years, so he knew what was needed in the army. Before going on an expedition with his army, Amir Timur would first ask all the soldiers to prepare the food and necessities. Then, he would take the Ordu Bazaar with him on his expedition. Since ancient times, when armies went on a campaign, a marketplace with a proper organization was established to meet the supplies and materials needed by the soldiers. This kind of marketplace would take enough provisions and supplies to meet the army's needs on long campaigns. However, if these marketplaces became insufficient after a while, in addition to those assigned to the army, merchants who independently met the needs of the soldiers, i.e., a shopping center called Ordu Bazaar, would be included in the campaign walks. Indeed, when the army mobilized, it would be followed by vendors selling basic foodstuffs such as cattle, flour, and oil. When the army stopped for a certain period of time, these vendors would start trading by establishing market fairs. Although the Turkish states built magnificent palaces and created large urban centers, they kept their

nomadic way of life to a certain degree. So much so that when the ruler moved to a location in the pasture and winter life, a significant part of the army would accompany him. In such a case, the army would organize an Ordu Bazaar to meet its daily needs. The army would have formed a big city with its mosques, bazaars, and streets in the regions of plateau and wintering. The products sold in the Ordu Bazaar here would have high prices due to the transport costs compared to the expeditionary organizations. However, this Ordu Bazaar would also become an area where all kinds of food were available. During the Timurid period, bazaars were divided into different categories, such as central bazaar, retail bazaar, neighborhood bazaar, provincial bazaar, visitors bazaar, and ordu bazaar. Ordu Bazaars were established regularly near the headquarters of the army or temporarily on the routes of expeditions to meet the needs of soldiers. One of the common traditions among the Turko-Mongol governments was the establishment of Ordu Bazaars along the roads outside the cities.

One of the practices in the Ordu Bazaar at the time of Amir Timur was the use of a mobile mint. A ruler like Amir Timur, who had been on campaign for many years and had acquired considerable booty in his military expeditions, would, of course, have needed cash. Since carrying money from the center to the far-away regions was both dangerous and time-consuming, Amir Timur found the solution by establishing a mobile mint in the Ordu Bazaar. One of the places where the Ordu Bazaar was established was the highland-winterland regions. The reason for the establishment of the Ordu Bazaar in these places was to meet the needs of the soldiers accompanying the ruler and to ensure trade during the establishment of entertainment assemblies such as weddings, circumcision, and toys. There is also information about the Ordu Bazaar during the reign of Amir Timur's son Shahrukh. Like many other institutions developing and expanding, the Ordu Bazaar also underwent a revision during Shahrukh's reign, which lasted as long as his father's. Apart from all these, Gazi Zahir al-din Babur, who was trying to re-establish the Timurid Empire in India, gives detailed information about looting in the Ordu Bazaar in his memoirs of 902/1497. The most important part of this information was the part regarding the participation of the merchant group in the Ordu Bazaar. It is understood that the merchant community not only engaged in commercial relations in the cities but also came to the Ordu Bazaar in the sovereign's camp to trade.